

Türkiye’de Koronavirüs Günleri: Despotik Leviathan’ın Gölgesinde Yönetişim Kavramını Düşünmek

TESEV Değerlendirme Notları, TESEV’in çalışma alanlarındaki konulara ilişkin farklı bakış açıları ve önerileri kamuoyuyla paylaşmayı hedeflemektedir.

Prof. Dr. Emre Erdoğan
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Prof. Dr. Emre Erdoğan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm başkanlığı görevini yürütmektedir. Galatasaray Lisesi ve Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nü bitirmiş, aynı bölümde doktoraasını tamamlamıştır. 1996’dan itibaren kamuoyu araştırmaları yapan Erdoğan, 2003 yılında bağımsız araştırma şirketi Infakto RW’yu kurmuştur. Emre Erdoğan dış politika ve kamuoyu, siyasal katılım, genç ve çocuğun iyi olma hali; gönüllülük, sosyal sermaye ve sosyal gelişim konularında çok sayıda araştırma yürütmüş ve yayın yapmıştır. Pınar Uyan Semerci ile birlikte yayınladıkları son kitapları “Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar: Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme”, “Fanusta Diyaloglar: Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları” ve “Siyaset’teki Gölge: Korku” adlarını taşımaktadır.

David Harvey’nin deyiimiyle zamanın ve mekânın sıkıştığı dünyamızda, Koronavirüs salgınının (Kovid-19) bıraktığı iz diğer salgınlara kıyasla çok daha fazla olacağı benzer.

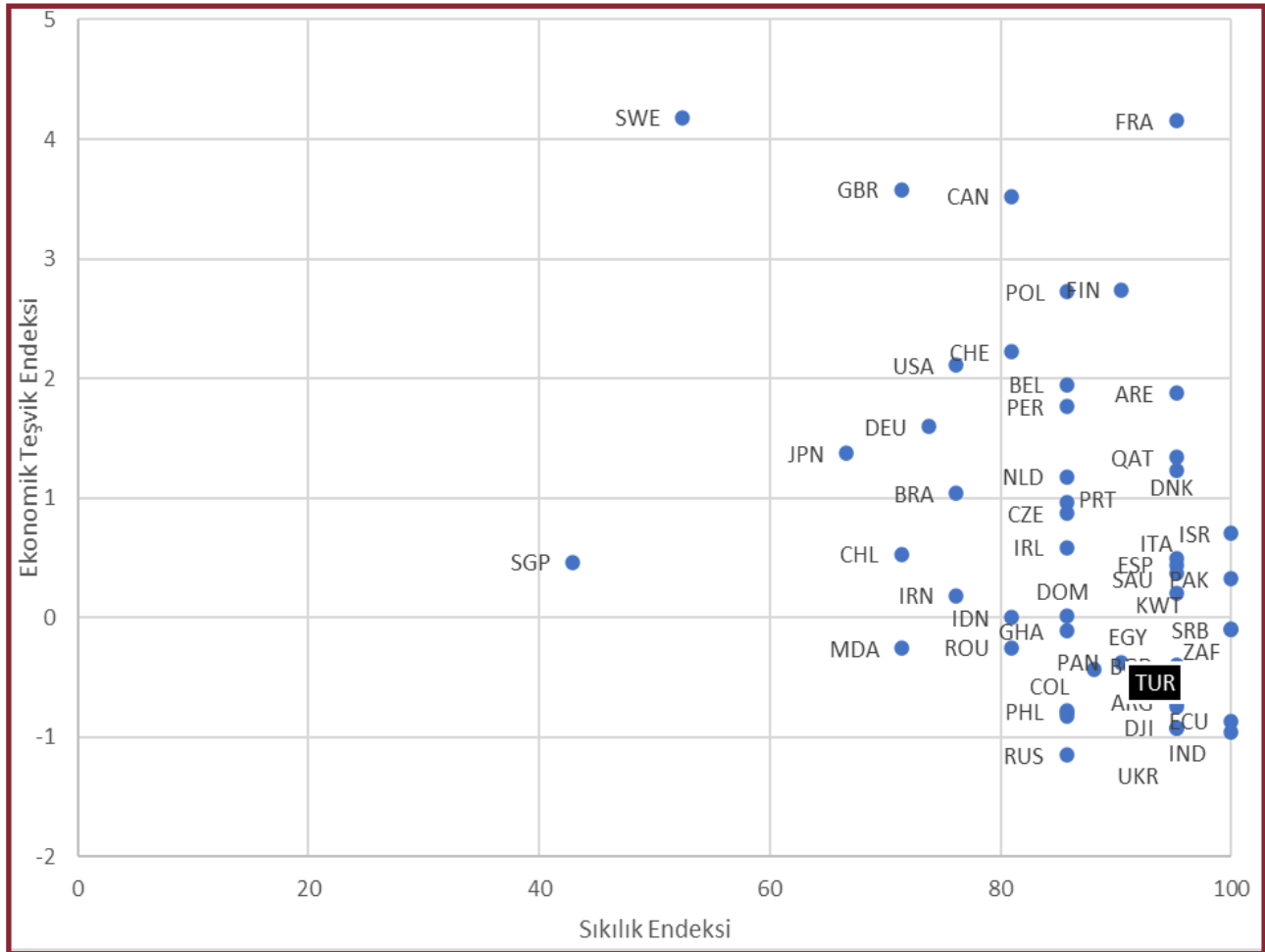
[20 Nisan 2020](#)¹ itibariyle 2.5 milyona yakın kişide teşhis edilmiş ve yaşamını yitirenlerin sayısı da 165 bini geçmiş durumda. Birçok [ülkede](#)² salgınla mücadele etmek amacıyla farklı önlemler alınarak toplumsal yaşam kısıtlanıyor. Uluslararası otoritelere göre salgının ekonomik etkileri çok yaygın olacak. IMF, salgını “[Büyük Bunalımdan Beri Görülen En Kötü Ekonomik Kriz](#)”³ olarak adlandırıyor ve farklı kaynaklar önümüzdeki üç ayda %35’e varan bir [küçülme](#)⁴ öngörüyorlar ve dünya nüfusunun %8’ine varan bir kesiminin yoksullukla karşı karşıya kalacağı [tahmin ediliyor](#)⁵, böylelikle yoksullukla mücadelede son 10 yılda elde edilen kazanımlar yitilecek. Bu büyüklükte bir yıkım karşısında hükümetlerin gayrisafi yurtiçi hasıllarının yüzde 20’sine kadar varan [ekonomik teşviklerle](#)⁶ salgının ekonomik etkilerine yanıt vermeye çalıştıkları gözlemlense de bu çabanın zararı ne kadar gidereceği belirsiz. Ülkemiz için yapılan bazı senaryo çalışmaları 2020’de %17’ye varacak bir [küçülmenin](#)⁷ olabileceğini öngörürken, üç milyon kişinin işini kaybedeceği, işsizlik oranının [%25’e](#)⁸, genç işsizlik oranının [%40’a](#)⁹ yükseleceği tahmin ediliyor. Enformel sektörde çalışanlar, mevsimlik tarım işçileri ve en önemlisi Suriyeli göçmenlerin de bu salgından her yönüyle etkilenecekleri [açıkça ortada](#)¹⁰. Bu kadar büyük bir yıkımın insanların dünyaya bakış açılarını ve değerlerini de kökten değiştirmesi mümkün.

Bütün bu veriler, devletlerin son dönemin en önemli sınavıyla karşı karşıya kaldıklarını gösteriyor. Salgının tamamen sona ermesi kısa vadede mümkün gözükmesi de hasta ve ölüm sayılarının bir “platoya” ulaşması, ekonominin ve kamusal yaşamın eskisi kadar olmasa da açılması; hükümetlerin performansının tartışılması kaçınılmaz olacak. Bundan bir yıl öncesinde sarsılmaz gibi gözükten koltuklar, yıkılmayacağı düşünülen iktidarlar Kovid-19 fırtınasının altında kalabilecekken, belki de yeni önceliklere hitap eden yeni aktörlerin doğuşuna şahitlik edeceğiz. Salgın sonrası dünyada yeni bir küreselleşme ya da dışa açılma doğabilir ya da “[korona-milliyetçiliği](#)”¹¹ ile birlikte otoriter rejimlerin yükselişi söz konusu olabilir. Salgın ve karantina devam ederken bu konuda net bir öngörü ortaya koymak kolay değil. Öte yandan bütün “korona-sonrası” ütopya/distopya tartışmaları salgının bıraktığı izler ve var olan rejimlerin salgına karşı mücadeledeki başarı dereceleriyle, daha doğrusu bu konuda seçmenlerin algısıyla ilişkili olacak.

Sormamız gereken soru şu, bu büyüklükteki bir salgında bir hükümetin başarılı ya da başarısız olduğunu nasıl belirleriz? Bu sorunun objektif bir yanıtı varmış gibi gözükse de aslında yanıtın, yanıt verenin siyasal duruşu, dünya görüşü ya da parti tercihinden etkileniyor olması kaçınılmaz. Salgının sonucunda milyonlarca insan hastalanmışsa ve yüzbinlerce insan ölümlerle karşı karşıyaysa, iyileşenler bile hastalığın bıraktığı sağlık sorunlarıyla yaşamak zorundaysa; insan sağlığından başka bir öncelik olamazmış gibi gözüküyor. Özellikle de her bir rakamı, anne-baba-çocuk-arkadaş insan olarak görmeye başladığımızda. Bu bakış açısıyla da salgından sonra ne kadar az kişinin bu illete yakalandığı ve iyileştiği hükümetlerin öncelik vermesi gereken konu, dolayısıyla da başarı kriteri olarak düşünülmesi.

Ancak yukarıda verdiğim sayıların da gösterdiği üzere salgın sadece insan yaşamlarında değil, ekonomide de büyük bir yıkım yaratacağına benzer. Bu nedenle de virüs ile mücadelede alınacak tedbirlerin halkın ruh sağlığı üzerindeki etkisinin de çok olumsuz olacağı öne sürülüyor. Ekonomik krizin insanların zihin sağlığını olumsuz etkileyeceği, intiharların yanında kalp krizlerinin ve benzeri sağlık sorunlarının artacağı ve orta vadede çok daha fazla kişinin sağlığının olumsuz etkileneceğini gösteren [araştırmalar](#)¹² var. Bu verilere dayanan bazı politikacılar da salgının ekonomiye vereceği zararın engellenmesinin daha da önem taşıdığını belirtiyor. Birçok ülkede bir an önce sınırlamaların kaldırılması ve en azından ekonomik zararın engellenmesi konusunda hem siyasi bir irade hem de kamuoyundan talep var. ABD’de son dönemde görülen [protesto gösterilerini](#)¹³ bu talebin somut bir göstergesi olarak kabul etmeliyiz.

Aslında tartışmalarda kısmen de olsa ele alındığı üzere sağlık-ekonomi politika ekseninin iki ucunda yerleşmiş ülke sayısı çok fazla değil. Aşağıda yer alan grafik (**Grafik 1**) iki farklı kaynaktan derlendi.

Grafik 1. Ülkelerin Ekonomik Teşvik ve Politika Sıklığı Endeksleri

... söz konusu salgınlar gibi kökten değişimlere yol açabilecek olgular olduğunda, sadece çıktılarına değil, süreçlere de odaklanmak daha doğru olabilir. Çünkü bu büyüklükte bir olayla karşılaştığımızda verdiğimiz tepkiler, ürettiğimiz politikalar ve daha önemlisi politika üretme biçimimiz; sadece o konudaki performansımızı değil, daha sonraki yaşamımızı da belirler.

X eksenini, ülkelerin Covid-19 salgınına karşı yürüttükleri halk sağlığı politikalarının kodlanmasıyla oluşturulmuş Sıkılık Endeksini (Stringency Index) baz alıyor, 0-100 arasında değişiyor ve okulların kapatılması, seyahat kısıtlaması gibi salgının yayılmasını önleyici bütün tedbir politikalarının uygulandığını [gösteriyor](#)¹⁴. Y ekseniyse yine aynı ülkelerin aldıkları finansal tedbirleri gösteriyor, yüksek skorlar hükümetin daha fazla ekonomik tedbir aldığına [işaret ediyor](#)¹⁵.

Fransa hem çok sayıda tedbiri aynı anda uygulayan, hem de çok sayıda ekonomik tedbir alan bir ülke olarak ön plana çıkıyor. İsveç ise artık herkesin bildiği gibi daha az kapanan ancak ekonomik tedbirler konusunda eli sıkı olmayan bir ülke. Singapur gibi her iki ekseninde ortalamasının altında olan ülkeler olduğu gibi, Türkiye, Ekvator, Arjantin, Rusya ve Hindistan gibi kapanma konusundaki tedbirlerinin çokluğuna karşın ekonomik tedbirleri diğer ülkelere kıyasla daha düşük olan örnekler de mevcut.

Söz konusu ekonomik tedbirler olunca, ülkenin ekonomik gücü devreye giriyor, [veriyi derleyenlerin](#)¹⁶ yaptıkları analize göre bir ülkenin aldığı ekonomik tedbirlerin boyutu o ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH) ve ülkedeki vaka sayısı ile ilişkili. Başka bir deyişle, daha zengin ülkeler ekonomiye daha fazla müdahale edebiliyorlar. Bu arada, ekonomik tedbirler ile Sıkılık Endeksi arasında bir ilişki bulunuyor.

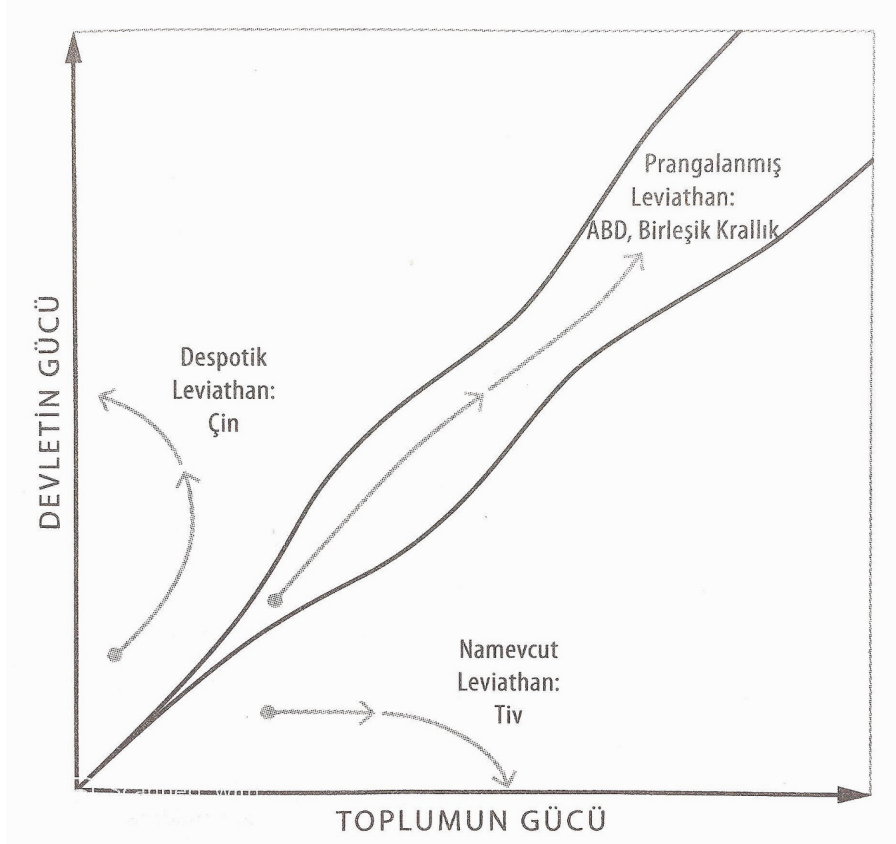
Öte yandan hükümetlerin ne kadar tedbir aldıkları, daha doğru alabildikleri farklı bir tartışma konusu. Salgın henüz ilerleme aşamasında olduğundan hangi tür faktörlerin daha başarılı bir politika üretimine yol açacağını söylemek için henüz erken, toplam vaka ya da ölüm sayılarına bakarak değerlendirme yapmak da yanıltıcı olabilir. Üstelik her ülke neredeyse kendine özgü nitelikler taşıdığından genel kategoriler bazında değerlendirme de yapılamıyor. Güney Kore ya da Tayvan gibi demokrasilerin görece performansının iyi olduğu düşünülürken, ABD, İtalya ve İspanya gibi başka demokrasilerde hastalığın zararı daha yıkıcı olarak algılanıyor. Çin otoriter bir rejim olarak tedbirleri daha sert olarak uygulayabilirken, başka bir otoriter rejim olan İran’ın çok daha büyük bir yıkımla karşılaştığı söylenebilir. Popülist liderlerin salgın ile mücadelede başarılı olamayacağına dair bir algı varken, Hindistan örneğine baktığımızda daha az test sayısına karşılık salgınla mücadelenin [görece daha başarılı](#)¹⁷ olduğunu öne sürenler var. Tam bu noktada “başarılı” tanımının dayandığı istatistiklerin de bazı yanlışlıklar içerebildiğini söylememiz gerekir, hükümetler tarafından sunulan rakamların gerçeği olduğundan daha farklı yansıttığı iddiası da [mevcut](#)¹⁸. Sonuç olarak bu tür niceliksel karşılaştırmalar da çok doğru olmayabilir.

Bu nedenle de söz konusu salgınlar gibi kökten değişimlere yol açabilecek olgular olduğunda, sadece çıktılarına değil, süreçlere de odaklanmak daha doğru olabilir. Çünkü bu büyüklükte bir olayla karşılaştığımızda verdiğimiz tepkiler, ürettiğimiz politikalar ve daha önemlisi politika üretme biçimimiz; sadece o konudaki performansımızı değil, daha sonraki yaşamımızı da belirler. Yaşanılan büyük tarihsel olaylar insan hafızasında “nasıl yapılmalı?” sorusunun oluşumunda da etkili olur, daha sonra karşılaşılabilecek sorunların çözümünde de yol gösterici olurlar. Örneğin 1929 Krizi’nde uluslararası bir müdahale mekanizmasının yokluğunun yarattığı zarar 1945 sonrasında Bretton Woods kurumlarının kurulmasına yol açmıştı. Keza Birleşmiş Milletler’in kurulmasını da II. Dünya Savaşı’yla ilişkilendirebiliriz. Bugün salgın ile mücadelede WHO ya da [Avrupa Birliği](#)¹⁹ kuruluşların müdahale etmekte başarısız olduğuna dair algı da, koronavirüs sonrası günlerde ulus ötesi kurumların geleceğini ve yönetim biçimimizi belirleyecek gibi gözüküyor, bu konu da yoğun biçimde [tartışılıyor](#)²⁰.

Salgın Siyasetini Ülkenin Siyasal Kurumları Belirliyor

Salgın sonrası yönetim tartışmalarına dair sadece ulus ötesi düzeyde değil, ulusal sınırların içerisinde de kırılmalar beklenebilir. Ülkelerin politika tercihlerinin başarısını belirleyen faktörleri tespit etmekte pek başarılı olunmasa da bu tercihlerin nasıl ayrıştığı üzerinde düşünebiliriz. Bu düşünme sürecinde de Acemoğlu ve Robinson tarafından “Dar Koridor” (2020) adlı kitaplarında geliştirilen tipolojiyi kullanmak ilham verici olabilir. Acemoğlu ve Robinson’ın tipolojisi devlet ve toplum arasındaki bir gerilime dayanıyor (**Grafik 2**). Bir ekseninde devletin gücü bulunurken, öteki ekseninde toplumun gücü bulunuyor. Kitapta kullanılan örneklerden biri Çin, yazarların “Despotik Leviathan” ismi verdiği bu tip devlet, toplum üzerinde tam bir tahakküm uyguluyor ve burada toplumun devlet üzerindeki etkisi neredeyse yok. “Despotik Leviathan” tipinde kalkınma ya da ekonomik büyüme mümkün oluyor ancak yozlaşma nedeniyle sürdürülemiyor. İkinci tip devletteyse, yerel güç odakları merkezi bir devletin oluşmasına izin vermedikleri için en basit hizmetleri yerine getiremeyen bir devletle karşılaşırız, buna da “Namevcut Leviathan” ismi veriliyor. ABD ve İngiltere’nin örnek olarak gösterildiği “Prangalanmış Leviathan” türü yapıdaysa devlet ve toplum arasında karşılıklı bir çekişme sonucunda her iki unsurun da güçlendiği bir duruma geliniyor, yazarlar bu durumu “makasın alt ve üst bıçaklarının bir araya gelmesi” olarak nitelendiriliyor. Bir de grafikte görülmeyen “Kağıttan Leviathan” var ki, “Despotik” ve “Namevcut” tiplerinin bir melezi, vatandaşları üzerinde despotik güçlerini kullanıyorlar.

Öncelikle Çin’in salgınla mücadelede geç de olsa tam bir karantina uygulayıp salgını kontrol alabilmesi, bunu da ekonomik zararlarını göz ardı ederek yapabilmesi, büyük oranda “Despotik Leviathan” olabilmesinde yatıyor. Çin yönetiminin toplum üzerindeki tam tahakkümü, uygulamaya şimdiden koymuş olduğu [elektronik gözetleme](#)²¹ mekanizmaları alınan tedbirlerin bedeli ne olursa olsun insanların biat etmesiyle sonuçlandı. Çin’in ayrıca düşünce özgürlüğüne önem

Grafik 2. Despotik, Prangalanmış ve Namevcut Leviathanların Gelişimi

Kaynak: Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, 2020. *Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği*. Doğan Kitap. s.89

vermeyen yönetim biçimi hem salgın hakkında bilgilerin kolaylıkla saklanması ve manipüle edilmesine; hem de olası muhalif seslerin [susturulmasına](#)²² yol açtı. Bu da başka bağlamlarda çok katı olarak kabul edilebilecek politikaların kolaylıkla uygulanabilmesiyle sonuçlandı.

Grafiğin “Namevcut Leviathan” alanına gelecek olursak bu tipolojiye örnek olarak Sahra-altı Afrika ülkelerini örnek verebiliriz. Her ne kadar salgın henüz Afrika’yı doğrudan tehdit etmemiş olsa da –25 bin vaka tespit edilmiş ve 1200 kadar ölüm var– önümüzdeki altı ay içerisinde vaka sayının 10 milyonları aşması bekleniyor. Çok uzun zamandır yoksulluk, açlık ve iç çatışmalardan mustarip bölgede ülkelerin sağlık sistemlerinin böyle bir salgını karşılayacak kapasitede olmadığı konusunda uzmanlar [hemfikir](#)²³. Örneğin 50 milyonluk bir nüfusa sahip Kenya’da yoğun bakım yatağı sayısı 200 civarında. Güney Afrika Cumhuriyeti’nde 100 bin kişiye düşen yoğun bakım yatağı sayısı 2, ki çok eleştiren ABD’de bu rakam 34. Bu ülkelerin çoğu yeterince test yapabilecek durumda değil, doktor ve sağlık personeli sayısında da sıkıntı çekiyorlar. Herhangi bir “kapatma” kararında eğitimi ya da iş hayatını evden sürdürebilecekleri bir ekonomik altyapıları da yok. İşte bu kapasite eksikliğinde hükümetler zaman zaman çok radikal tedbirler alarak karantinayı topluma dayatmaya çalışsalar da çabaları çok başarılı olamıyor ve büyük kentlerin dışında yaşam olduğu gibi devam ediyor. Toplumun da devletin bu alandaki yetersizliğini giderecek bir kapasitesi bulunmadığından, Afrika ülkelerinin çoğu salgın ile mücadelede yoğun bir biçimde dış yardımlara ve uluslararası işbirliğine bağımlı ama bu çabalar da zaten yetersiz olan devlet araçlarıyla yürütüleceğinden katkının sınırlı olmasından [korkuluyor](#)²⁴.

Acemoğlu ve Robinson tarafından “Prangalanmış Leviathan” örneği olarak sunulan ABD ve Birleşik Krallık’ta durum daha karmaşık. Popülist liderlerin yönetiminde, ABD Başkanlık Seçimi ya da Brexit gibi kritik siyasal kararların toplumu kutuplaştırdığı bir ortamda salgınla karşı karşıya kalan bu iki ülkede zaman içerisinde değişen bir politika tercihleri serisi izledik. Her iki ülkede de salgının öldürücü etkisi öncelikle küçümsendi ve hatta yok sayıldı. Trump ve Johnson’ın her ikisinin de hastalığın uzmanlar kadar abartıldığı büyüklükte olmayacağına dair çok sayıda demeçleri bulunmakta. Hatta Birleşik Krallık’ta “Sürü Bağışıklığı” adı verilen bir politikayla çoğu yaşlı 200 bin kişinin ölümü pahasına ekonomik yaşamı korumak tercih edildi, ancak durumun vahametinin anlaşılmasıyla bu politikada değişikliğe [gidildi](#)²⁵. ABD’deyse baştaki inkar politikası, uzmanlarca “panik ve kaos” olarak adlandırılan bir dizi uygulamaya yerini [bıraktı](#)²⁶. Ülkedeki siyasal kutuplaşma alınacak her kararın partizan gözlüklerle değerlendirilmesine ve siyasetçilerin kısa vadeli tercihlerinin öncelik kazanmasına yol açmakta. Birleşik Krallık’ta Johnson hükümeti ister istemez bilim insanları ve akademik kurumlarla iş birliğine giderken, ABD’de salgın politikaları Trump’la eyaletler, bilim adamları ve Federal kurumlar arasındaki çekişmeler arasında belirleniyor. Acemoğlu, Trump’ın kutuplaştırıcı ve popülist politikalarının Federal kurumlara zarar verdiğini ve ülkeyi iş yapamaz bir “Kağıttan Leviathan” haline dönüştürdüğünü [belirtiyor](#)²⁷. Popülist politikacıların bilime ve uzmanlığa karşı şüpheli yaklaşımı bilindiğinden bu politika tercihi çok da şaşırtıcı gözüküyor. Hele ABD gibi aşı ve Evrim karşıtlığında somutlaşan bilim inkarcılığının zaten [partizan](#)²⁸ bir kırılımla örtüştüğü bir ülkede bu tercih çok daha maliyetsiz oluyor. Bu açıdan baktığımızda Birleşik Krallık’ta “makasın alt bıçağının” yani toplumun görelî gücünün etkili olarak politikaları etkilediğini ancak ABD’de bu mekanizmanın kutuplaşan siyaset ve popülist iktidar tercihleri nedeniyle çalışmadığını söyleyebiliriz. Bu da devletin işlevini yerine getirmemesine yol açıyor.

“Kağıttan Leviathan” tartışmasına geçmeden önce kısaca iki ülke deneyimine değinmekte yarar var. Almanya, Şansölye Merkel’in yönetiminde salgın ile mücadelede başarılı bir performans sergilemiş gibi gözüküyor, bu başarının altında yaygın test ve kapsamlı bir izolasyon stratejisinin olduğu söyleniyor. Ayrıca ülkenin sağlık sisteminin diğer ülkelere kıyasla daha hazırlıklı –100 bin kişiye düşen yoğun bakım yatağı sayısı 29– olduğu da göz önünde tutulması gereken faktörlerden. Ancak Almanya’nın sağlık politikası yapım biçimi de diğer ülkelere farklı. Merkel politika üretim sürecinde prestijli [Robert Koch Institute](#)²⁹ ve benzeri akademik araştırma kuruluşlarıyla beraber hareket ediyor, başka bir deyişle uzmanlığa önem veriyor. Federal devletin hem finansal hem de işlevsel kapasitesinin yüksekliği politikaların etkili olmasına yol açarken, ABD ya da Birleşik Krallık benzeri bir kutuplaşmanın olmaması tartışmaların partizan siyasetin aracı olmasını engelliyor. Merkel’in hem kendisi, hem de politikaları bir toplumsal uzlaşma yaratmışa benziyor, görev onayı hiç olmadığı kadar [yüksek](#)³⁰. Bu başarısını “Dar Koridor” içerisinde kuvvetli bir devlet yaratılmış olmasına borçlu.

Bakmamız gereken diğer bir ülkeyse İsveç. Acemoğlu ve Robinson’ın kitaplarında devletin ve toplum kapasitesinin birlikte yükseldiği bir örnek olarak gösterilen ülke salgın ile mücadelede bütün Avrupa ülkelerinden farklı bir strateji izliyor. Strateji İsveçlilerin “özdisiplini, diğerleri ve kurumlarına yüksek güven derecesine” dayanmakta, hükümetin tam bir itaat gösterdiği Ulusal Kamu Sağlığı Kurumu Başkanı Anders Tegnell, yaşlılar gibi kırılgan grupları izole edip toplumun kendi kendine bağışıklık kazanması yolunu tercih ediyor, bu politika şu anda kadar 2000’e yakın kişinin yaşamını kaybetmesine yol açtı, bu rakam Danimarka’daki ölüm oranının neredeyse beş katı. İsveç’teki siyasal sistemin öngördüğü erkler ayrılığına genelde saygı gösteren hükümet rakamların bu derece artması sonucunda önlemleri sıkılaştırmış olsa da, diğer ülkelere kıyasla bu önemlerin bile oldukça gevşek olduğunu [söylenebilir](#)³¹. Siyasal aktörlerin bağımsız kurumların özerkliğine ve teknokrasiye aşırı saygı göstermesi ters tepki vermiş durumda diyebiliriz.

Salgının yayılma hızı ve mücadelede devlet kapasitesinin kritik rolü, çok sayıda ülkenin “Kağıttan Leviathan” durumuna düşeceğini gösteriyor.

Salgının yayılma hızı ve mücadelede devlet kapasitesinin kritik rolü, çok sayıda ülkenin “Kağıttan Leviathan” durumuna düşeceğini gösteriyor. Ancak Orta Amerika ülkelerinde [Ekvador](#)³² bu kategorinin en uç örneği olabilir. Resmi rakamlara göre sadece 500 civarında kişi koronavirüs sebebiyle yaşamını yitirmişken, sadece bir şehirde binlerce ölü olduğu söyleniyor. Buna karşılık hükümet etkin bir tedbir almadığı gibi salgının “sanal ağların bir uydurması” olduğunu söyleyerek polisiye önlemleri arttırdı. Keza, IMF ile anlaşmasının gereklerini yerine getirmek için kamu çalışanlarının maaşlarında kesintiye gidildi ki birçok ülkenin çalışanlara, işverenler ve işsizlere maddi destek verdiği dönemde bu politika tercihinin önceliğinin insan sağlığı olduğunu söylemek zor. Hükümetin bu politikalarının hedefinde bir önceki yönetimin sosyalist eğilimli mirasını yok etmek olduğu belirtiliyor, bu süreç içerisinde de otoriter bir devletin temellerinin atılacağı kanısında olanlar [var](#)³³.

Türkiye’de Salgınla Mücadele Politikaları Geliştirilmesi Katılımcı ve Diyaloga Açık Bir Yöntemle Belirlenmiyor

Acemoğlu ve Robinson’ın tipolojisini kullanarak yaptığımız bu kısa tur, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin biçiminin ve hangi tür bir “Leviathan”ın var olduğunun, koronavirüs salgınıyla mücadele yöntemlerini belirlediğini gösterdi. Bu noktada ülkemizin yürütmekte olduğu politika tercihlerini de bu perspektifle değerlendirmekte yarar bulunuyor. Acemoğlu ve Robinson, kitaplarında Türkiye’yi “Despotik Leviathan” tarafında konumlandırırlar ve 2000’lerin başında yakalanan “koridora girme” fırsatının kaçırıldığını öne sürüyorlar. Acemoğlu bir söyleşisinde Türkiye’de sivil toplumun, medyanın ve ekonominin zayıf olduğunu; bağımsız denge ve denetleme olmadığını [belirtiyor](#)³⁴. Türkiye’de devletin sivil toplum karşısında çok güçlü olduğu ve “[patrimonyal](#)”³⁵ bir yönetim biçiminin egemen olduğu bilinir. Özellikle de son dönemde yaşanan gelişmelerin –15 Temmuz Darbe Girişimi ve sonrasındaki Olağanüstü Hal Uygulamaları– devletin/hükümetin gücünü pekiştirmiş ve bir bakış açısıyla “[rekabetçi otoriter](#)”³⁶ rejimin yolunu açmış olarak nitelendirenler bulunur. Buna Türkiye ve diğer ülkelerde sıkça görülen, aracı kurumların siyasete müdahalesi yerine doğrudan halk ile temas kurmayı tercih eden [popülist](#)³⁷ siyaset tarzını da ekleyebiliriz. Türkiye’deki kurumsal yapıdaki dönüşümün yanı sıra bireylerin politika tercihlerini neredeyse tamamen partizan gözlüklerle yapmalarına yol açan siyasal [kutuplaşmayı](#)³⁸ da resme dâhil etmek gerekir. Kutuplaşmış bir siyasal ortamda hem politika tercihleri hem de kurumlar siyasal aidiyet çerçevesinden değerlendirilir ve bireyler kendi “Yankı Odaları” içerisinde yaşadıklarından farklı görüşlere maruz kalmadıklarından uzlaşamazlar, her siyasal görüş ayrılığı ahlaki bir tartışmaya dönüşür.

Türkiye, 23 Nisan 2020 itibarıyla 100 binden fazla toplam vaka, 2491 toplam ölüm sayısı ile dünyada salgının etkilerinin en fazla görüldüğü ülkelerinden biri. Toplam ölüm/toplam vaka sayısının %2

Türkiye’de salgın ile mücadelede iki katmanlı bir strateji izleniyor:

Sağlık Bakanı, salgınla mücadeleyi oluşturduğu Bilim Kurulu üyeleriyle birlikte yürütüyor, alınması gereken siyasi kararlara Cumhurbaşkanlığı başkanlığındaki kabine tarafından alınıyor...

...Politikaların yerindeliğini Sağlık Bakanı’nın teknokrat kişiliği ve Bilim Kurulu’nun bilimsel yeterliliği garanti ederken; meşruiyetini de Cumhurbaşkanı’nın kişiliğinde somutlaşmış olan halk iradesi sağlıyor.

civarında olması nedeniyle de resmi rakamlar itibarıyla salgınla en etkin mücadele eden ülkeler olarak sayılabilecek Fransa ve İngiltere’nin %10’luk oranlarının oldukça [altında](#)³⁹. Her ne kadar bu rakamların güvenilirliği [tartışılmalı](#)⁴⁰ da, bu tartışmanın da hayli siyasi kutuplaşmanın etkisi altında olduğu ve başka ülke örneklerinde olduğu gibi iktidar ve muhalefet destekçilerinin kendi argümanlarını destekleyecek rakamları tercih ettiğini belirtmemiz gerek.

Türkiye’de salgın ile mücadelede iki katmanlı bir strateji izleniyor. 2017 Referandumu sonrasında geçilen Cumhurbaşkanlığı sisteminde rolü değişen ve aslında “Sağlık Sekreteri” görevini üstlenen Sağlık Bakanı, salgınla mücadele çabasının başında duruyor. 2017 öncesindeki Parlamenter sistemde bakanlar çoğunlukla Meclis üyeleri arasından seçilir ve TBMM’de güven oylamasına tabii olurlardı. Görevini bırakan bakan eğer milletvekiliyse vekil sıralarına geri döner ve siyasetçi kimliğini taşımaya devam ederdi. Şu andaki sistemde bakanlar Cumhurbaşkanı tarafından atanıyor ve görevden alınıyor, parlamentonun bu noktada herhangi bir müdahalesi yok. Tıpkı diğer bakanların çoğunluğu gibi Dr. Fahrettin Koca da bir siyasi geçmişe sahip değil, kendisine ait hastaneler zincirinin yöneticisiyken Sağlık Bakanlığı görevini üstlenmiş durumda. Bu açıdan bir tür teknokrat olarak görülebilir, makamını siyasi bağlantılarıyla değil, konu hakkındaki bilgisiyle edinmiş durumda. Sağlık Bakanı, salgınla mücadeleyi oluşturduğu Bilim Kurulu üyeleriyle birlikte yürütüyor, alınması gereken siyasi kararlara Cumhurbaşkanlığı başkanlığındaki kabine tarafından alınıyor ve çoğunlukla da parlamentonun onayına sunulmaya

gerek duymadan uygulamaya konuluyor. Politikaların yerindeliğini Sağlık Bakanı’nın teknokrat kişiliği ve Bilim Kurulu’nun bilimsel yeterliliği garanti ederken; meşruiyetini de Cumhurbaşkanı’nın kişiliğinde somutlaşmış olan halk iradesi sağlıyor. Salgınla “savaş” tamamen yürütme erkinin alanına bırakılmış durumda ve herhangi bir denge ve denetleme mekanizması çalışmıyor.

Özgün adıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişin temel motivasyonunun daha hızlı hareket etmek olduğunu biliyoruz. Özellikle 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi’nde somutlaşan ülkenin “beka” sorunu, Suriye’deki çatışma, 2018 Finansal Krizi ve benzeri acil durumlara müdahale edebilmek için TBMM ve aracı kurumların denetiminin yavaşlatmadığı bir hükümet sistemine ihtiyaç duyulduğu inancı çok az ülkede görülen bir geçişle sonuçlandı. Bu yılın başında yaşadığımız Elazığ Depremi gibi örneklerde de “bir şirket kadar hızlı hareket edebilen bir devlet” yeni sistemin etkililiğini göstermek için sıkça kullanıldı. Dolayısıyla salgınla mücadelede sadece yürütme erkine yaslanan bir strateji şaşırtıcı değil. Hükümetin bu süreçte muhalefetin ya da bağımsız kurumların görüşlerine ihtiyaç duymaması da anlaşılabilir, çünkü seçimlerin ölüm kalım mücadelesine dönüşmesiyle iktidar ve muhalefet ortak paydalarını yitirmiş durumdadır. Parlamenter bir sistemde ister istemez bazı konularda işbirliğine gitmeleri gereken aktörler şu anda birbirlerine hiçbir biçimde ihtiyaç duymuyorlar.

Denge ve denetleme sistemlerinin kontrolünden uzak, kendi ajandası olabilecek muhalefetin ya da sivil toplum kuruluşlarının önerilerine ihtiyaç duymayan bir iktidar hızlı hareket edebilir, bu doğru. Hükümetin ilk yasakların konulduğu 13 Mart 2020 tarihinden itibaren politikaları hızla uygulamaya koyduğu ve gereğinde hızla politikaları değiştirdiği de biliniyor; muhtemelen ölüm oranının düşük olmasının nedenlerinden biri de bu “çeviklik”. Ancak daha önce de vurguladığımız üzere bu tür bir yönetim sadece sonuca odaklanıyor ve süreç içerisinde gerek muhalefetin gerekse de diğer toplumsal unsurların dışlanması bütün salgını bir büyük referanduma dönüştürüp siyasal kutuplaşmaya katkıda bulunuyor.

Bu tür bir kutuplaşmayı 10 Nisan 2020 tarihinde hızla uygulamaya konan sokağa çıkma yasağı örneğinde gözlemledik, özellikle iktidar ve muhalefet destekçileri arasında kararın yerindeliği/

beyhudeliği/ters etkisi konusunda önemli bir kırılma yaşandı. Muhalefetin elinde bulunan büyükşehirlerde uygulamaya konulan bağış kampanyaları, yardım dağıtım hizmetleri ya da hastane inşaatları gibi yerel girişimlerin merkezi hükümet tarafından durdurulması da benzer bir toplumsal yarılmaya dönüştü. Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanan sayıların sahiciliğiyle zaten bireylerin partizan aidiyetleriyle yargılanmakta. Sosyal medya bu ayrışmayı gidermiyor, bilakis sahte haberlerin yayılmasını kolaylaştırarak kutuplaşmayı pekiştiriyor. Bütün bu faktörler aslında hepimizi aynı ortak paydada buluşturması gereken salgını, daha da bölen bir tarihsel deneyime dönüştürüyor. Bunu sadece politika tercihlerimiz değil, kurumsal tarihimizin bizi getirdiği nokta da belirliyor.

Eğer önceliğimiz sadece bu salgından ekonomik ya da kamu sağlığı açısından en az zararla çıkmaksa, bu tek yanlı strateji işimizi belki kolaylaştırabilirdi. Ancak her tür kriz anında olduğu gibi sonuca ulaşan yol tek değil, tek bir siyasi otoritenin öncelikleri de toplumun tamamını kucaklayamayabilir. ABD örneğinde karantinanın uzatılmasını savunan kentliler ile bir an önce işyerlerinin açılmasını savunan taşralılar arasındaki gerilim neredeyse silahlı bir çatışmaya dönüşecek. Ülkemizde de şu anda uygulanan politikalardan zarar gören hatta politikaların kapsamı dışında kalan kesimler var, enformel sektörde çalışanlar, mevsimlik tarım işçileri ve Suriyelileri bu kesimler arasında sayabiliriz. Gündelik yaşamımıza ya da yeni normale döndüğümüzde de fiziksel mesafe ya da benzeri uygulamalar ile kendisini koruyamayacaklar da var. Toplumun farklı kesimlerini de politika üretimine dâhil etmek sadece toplumsal rızayı kolaylaştırmayacak, bu kesimlerin önceliklerinin de göz önünde tutulmasıyla uzlaşının, ortak aklın oluşmasına katkı sunacak.

Nobel Ekonomi Ödülü sahibi [Amartya Sen’in](#)⁴¹ de belirttiği üzere büyük bir müdahale kapasitesine sahip merkezi hükümetin yönlendirmesini takip etmek bu ölçekte bir mücadelenin başarısının anahtarı olabilir; ancak muhalefetin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının karar süreçlerine dahil edilmesi hem toplumsal önceliklerdeki çeşitliliği sağlarken, hem de politikaların rıza ile daha etkin uygulanmasına yol açar. En önemlisi de uzun vadede içinde bulunduğumuz kriz durumundan hem devletin kapasitesinin hem de sivil toplumun yapabilirliklerinin artmasıyla çıkabilmek mümkün olur.

Notlar

- 1 <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
- 2 <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/coronavirus-government-response-tracker>
- 3 <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>
- 4 <https://www.oecd.org/economic-outlook/>
- 5 <https://www.oxfam.org.nz/news-media/media-releases/half-a-billion-people-could-be-pushed-into-poverty-by-coronavirus-warns-oxfam/>
- 6 <http://web.boun.edu.tr/elgin/CovidEconomics3.pdf>
- 7 <https://yetkinreport.com/2020/04/16/tam-karantina-geciktikce-ekonomik-maliyet-artiyor/>
- 8 <https://www.istanpol.org/post/covid-19-salgınının-türkiyede-gelir-dağılımına-etkisi-ve-mevcut-politika-seçenekleri>
- 9 <https://t24.com.tr/haber/prof-dr-gursel-en-az-3-milyon-calisan-daha-isini-kaybedecek-genc-issizlik-orani-yuzde-40-a-ulasabilir,873863>
- 10 <http://disk.org.tr/2020/03/kuresel-arastirma-coronavirus-ve-isciler/>
- 11 <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/coronationalism/>
- 12 <https://www.pbs.org/newshour/economy/making-sense/how-the-coronavirus-economic-toll-could-also-affect-public-health>
- 13 <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52359100>
- 14 <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/coronavirus-government-response-tracker>
- 15 <http://web.boun.edu.tr/elgin/COVID.htm>
- 16 <http://web.boun.edu.tr/elgin/CovidEconomics3.pdf>
- 17 <https://edition.cnn.com/2020/04/14/asia/india-modi-coronavirus-lockdown-economy-intl-hnk/index.html>
- 18 <https://www.nytimes.com/interactive/2020/04/21/world/coronavirus-missing-deaths.html>
- 19 <https://www.washingtonpost.com/politics/2020/04/22/european-nations-have-decide-whether-big-compromises-post-coronavirus-funding-are-worth-it/>
- 20 <https://carnegieendowment.org/2020/04/06/how-will-coronavirus-reshape-democracy-and-governance-globally-pub-81470>

- 21 <https://bitterwinter.org/chinas-high-tech-surveillance-state-a-digital-despotism/>
- 22 <https://www.amnesty.org/en/get-involved/take-action/coronavirus-end-censorship-in-china/>
- 23 <https://www.bbc.com/news/world-africa-51403865>
- 24 <https://www.npr.org/2020/03/19/818518681/concern-grows-over-africas-readiness-for-coronavirus>
- 25 <https://www.theatlantic.com/health/archive/2020/03/coronavirus-pandemic-herd-immunity-uk-boris-johnson/608065/>
- 26 <https://www.sciencemag.org/news/2020/04/united-states-leads-coronavirus-cases-not-pandemic-response>
- 27 <https://medyascope.tv/2020/03/24/daron-acemoglu-yazdi-koronavirus-abddeki-otoriterlesme-egilimini-aci-ga-cikardi/>
- 28 <https://www.scientificamerican.com/article/antiscience-beliefs-jeopardize-us-democracy/>
- 29 <https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/04/angela-merkel-germany-coronavirus-pandemic/610225/>
- 30 <https://www.dw.com/en/opinion-germans-rally-behind-merkel-amid-coronavirus-crisis/a-53014974>
- 31 <https://www.project-syndicate.org/commentary/swedish-coronavirus-no-lockdown-model-proves-lethal-by-hans-bergstrom-2020-04>
- 32 <https://www.thinkglobalhealth.org/article/coronavirus-ecuador>
- 33 <https://www.jacobinmag.com/2020/04/ecuador-lenin-moreno-coronavirus-rafael-correa-health-care>
- 34 <https://www.karar.com/gorusler/daron-acemoglu-taha-akyola-anlatti-ekonominin-kaldiraci-demokrasi-1436481>
- 35 https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1280311667-2.Ersin_Kalaycioglu_Anayasa_Yaparken_Iyi_Toplum_Imgesi_Sorunu.pdf
- 36 <http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/36632/bilkent-research-paper.pdf?sequence=1>
- 37 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683857.2016.1242893>
- 38 <https://bilgiyay.com/kitap/fanusta-diyaloglar-turkiyede-kutuplasmanin-boyutlari/>
- 39 <https://sarkac.org/2020/04/covid19-grafikler/>
- 40 <https://www.nytimes.com/2020/04/20/world/middleeast/coronavirus-turkey-deaths.html>
- 41 <https://indianexpress.com/article/opinion/columns/coronavirus-india-lockdown-amartya-sen-economy-migrants-6352132/>

Atıf Önerisi:

Erdoğan, Emre. 2020. "Türkiye’de Koronavirüs Günleri: Despotik Leviathan'ın Gölgesinde Yönetişim Kavramını Düşünmek" *TESEV Değerlendirme Notları 2020/2*.

<https://www.tesev.org.tr/tr/research/despotik-leviathanin-golgesinde-yonetisim/>

Copyright © Nisan 2020

Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV, bu projeye katkılarında ötürü Friedrich Ebert Stiftung'a teşekkür eder.